

TERMIN VA ZODIAK TERMINI TUSHUNCHALARINING TA'RIFI

Rustamova Feruzabonu Ilxomovna

BuxDU "Fransuz filologiyasi" kafedrası o'qituvchisi

Email: feruza0110@mail.ru

Тел: +998 90 6358585

<https://www.doi.org/10.5281/zenodo.7885140>

ARTICLE INFO

Received: 24th April 2023

Accepted: 29th April 2023

Online: 30th April 2023

KEY WORDS

Termin, terminologiya, astronomiya, arxeoastronomiya, zodiac.

ABSTRACT

Ushbu maqolada terminlarning shakllanish xususiyatlari, ilmiy bilimlarning turli sohalarida terminlarning kelib chiqishi, unga berilgan ta'riflar, terminlarning astronomiya sohasida shakllanish yo'llari, zodiac terminlari borasida xalq qarashlari, yulduzlar borasidagi miflar haqida ma'lumotlar ochib beriladi.

XX asrning 30-yillaridan terminologiya tilshunoslarning tadqiqot ob'ektiga aylandi. Terminologiyaning nazariy muammolarini muvaffaqiyatli ishlab chiqish atamalar va atamalar tizimlarini yaratish va faoliyat ko'rsatish qonuniyatlarini shakllantirish uchun mo'ljallangan yangi ilmiy fan - terminologiyaning paydo bo'lishiga yordam berdi. Bu yo'nalishda B.N.Golovin, V.P.Danilenko, L.N.Tkacheva va boshqa ko'plab tadqiqotchilarning ilmiy-tadqiqot ishlari tufayli tadqiqotchilarning terminologik lug'atni ko'rib chiqishga amaliy yondashishlari tufayli sezilarli muvaffaqiyatlarga erishildi.

Ilmiy terminologiyaning asoschisi D.S. Lotte hisoblanadi. Lotte "ideal" termin haqida tezisni ilgari surdi. Unga ko'ra termin aniq, ixcham, sinonimsiz va omonimsiz, shuningdek, uyg'un bo'lishi kerak. Terminning lingvistik mohiyatini obyektiv baholash asosida terminning umumiy nazariyasidagi bir qator eskirgan tushunchalar qayta ko'rib chiqildi va "ideal" terminga qo'yiladigan talablar va amaldagi terminlarning xususiyatlari o'rtasida farqlash amalga oshirildi. Turli terminologik quyi tizimlar materiallari bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar shuni tasdiqlaydiki, ilgari terminning xossalari hisoblangan noaniqlik, sinonimiyaning yo'qligi va hissiy betaraflik faqat "ideal" termin uchun talablar bo'lib, amalda ishlaydigan terminologik lug'atning aksariyati javob bermaydi. Lotte tadqiqotlari jahon ilmiy terminologiyaning rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatdi.

Danilenko V.P. asosan rus terminologiyasini o'rganish bilan shug'ullangan va o'z tadqiqotlarida Lotte gipotezasining nomuvofiqligini isbotlagan. U termini maxsus so'z sifatida emas, balki maxsus vazifadagi so'z sifatida ko'rib chiqish qonuniyatini tasdiqladi. Zamonaviy terminologik tizimlarni o'rganish bilan shug'ullangan L.B.Tkacheva ham katta hissa qo'shdi; o'z tadqiqotida u kompyuter ma'lumotlarini qayta ishlashdan foydalangan. U terminologiyaning turli jihatlarini o'rganar ekan, ilmiy-texnika taraqqiyotini ta'minlashda atamalarning rolga alohida e'tibor berdi. B.N.Golovinning terminologik tortishuvlari rus tilshunosligida juda ko'p bahs-munozaralarga sabab bo'ldi. U terminlarda sinonim bo'lishi mumkin emas deb hisoblab, ma'nolarning o'ziga xosligini bildirish uchun "sinonimiya"

tushunchasini “ko‘paytirish” bilan almashtirishni taklif qilgan. Biz bunga qo‘shila olmaymiz, chunki sinonimik terminlar ham mutlaq, ham nisbiy bo‘lishi mumkin.

O.S.Axmanovaning ta‘kidlashicha, “termin maxsus tushunchalarni to‘g‘ri ifodalash va maxsus obyektlarni belgilash uchun yaratilgan maxsus tilning so‘zi yoki iborasidir”. S.Axmanovaning ushbu ta‘rifida terminlarni rejalashtirish mumkinligi masalasini shakllantirish katta qiziqish uyg‘otadi. Ilmiy tushunchaning og‘zaki shakllantirilishi – termin, bir tomondan, adabiy til me‘yorini buzmasligi, ikkinchi tomondan, ilmiy tushunchaning mohiyatini ochib berishi kerak. Shunday qilib, terminlarr yaratiladi va rejalashtiriladi.

Boshqa olimlar an‘anaviy ravishda terminga aniq ilmiy ta‘rifga ega bo‘lgan maxsus birlik sifatida ko‘rishadi. Shuning uchun terminning lug‘aviy ma‘nosini inkor etuvchi savolning qo‘llanilishi ular uchun asossizdir. So‘z o‘zining maxsus leksik ma‘nosi tufayli termin vazifasini bajaradi. Bu ma‘no ma‘lum bir ilmiy tushuncha bilan bog‘lanib, terminga aylanadi.

Astronomik leksika chuqur antik davrlarga borib taqaladi. Hayotning bir qismi sifatida vujudga kelgan, ijtimoiy ehtiyojlarning o‘z-o‘zidan paydo bo‘lishi - xronologiya, fazoda yo‘nalish va yulduzlar va Quyosh tomonidan vaqtni belgilash, kunlarning almashinishi va fasllarning o‘zgarishi va boshqalar natijasida yuzaga kelgan, bu tabiiy ravishda samoviy jismlarni ma‘lum nomlar bilan atash zaruratini tug‘dirdi.

Zodiak termini ostida biz burjlar (yoki burjlar turkumlari) nomlarini tushunamiz. Aks holda, zodiak atamasi burj belgilaridan birining nomini bildiruvchi atama bo‘lib, uning afsonaviy identifikatsiyasi bilan bog‘liq nominativ-assotsiativ funktsiyani bajaradi. Zodiak termini faqat asosiy ma‘noda qo‘llanilishi va boshqa so‘zlar bilan cheklangan muvofiqligi, xarakterli rang va tasvirni saqlab, ma‘lum bir sohaga tegishli bo‘lgan ilmiy tushunchaning ifodasi yo‘qligi bilan tavsiflanadi. Bu ta‘rif zodiak terminlariga ma‘lum bir "beganalashish", aniq fanlarning yanada xarakterli terminlarini beradi. Boshqa tomondan, o‘rganilayotgan terminlarni ma‘lum xarakterli xususiyatlarga ega bo‘lgan maxsus guruhga ajratish, ularni alohida ixtisoslashgan tizimga ajratish, ma‘nosini imkon qadar kengroq etkazish orqali ularning ichki mohiyatini ochib beradi. Har holda, berilgan ta‘rif eksperimental bo‘lib, uning ma‘nosini toraytirish yoki aksincha, foydalanish doirasini kengaytirish va shunga mos ravishda kengaytirish orqali o‘zgartirilishi mumkin. Zodiak terminining asosiy muhim xususiyatlari burjga kiritilgan tushunchalarning aks ettirilishi bo‘lib, burj termini xizmat qilishga chaqiriladi.

Umuman madaniyat masalalariga, xususan antik davrga qiziqish zamonaviy jamiyat oldida turgan asosiy muammolardan biridir. Ijtimoiy kataklizmlar, iqtisodiy beqarorlik, hayotning barcha darajadagi siyosiy odamlarni o‘z ildizlariga qaytishga majbur qiladi. Kelib chiqishini bilish zamonaviy jamiyatning eng muhim hodisasidir. Bizning asrimiz siyosiy tarixi asosan jamoaviy mentalitetni o‘rnatdi, shaxsni shaxs sifatida chetlab o‘tib, uni kuchli mashina-elektron sivilizatsiyaning bir qismiga aylantirdi. Aniq fanlar rivojlanishini kuchli iqtisodiy rag‘batlantirish gumanitar fanlarning soyaga surilishiga olib keldi. Yulduzli osmon o‘zida turli davrlar va turli xalqlar ijodini aks ettirdi. Osmonda ma‘lum bir burj qanday sabablarga ko‘ra paydo bo‘lganligini aniqlash ko‘pincha qiyin va hatto hozirgi kunga qadar ba‘zi hollarda alohida yulduz turkumlarining nomlari nimani anglatishi munozarali bo‘lib qolmoqda. Hatto 88 ta yulduz turkumining yakuniy, aniq ro‘yxati ham mantiqiy printsiptga ko‘ra emas, balki o‘sha vaqtgacha rivojlangan osmon rasmini o‘zgarishsiz saqlash istagidan

tuzilgan. Shu bilan birga, mashhur astronomik ishlarda yulduz turkumlarining nomlarini tushuntirish qadimgi mifologiya darsligiga o'xshaydi. Deyarli barcha ismlar Zevs, Apollon yoki boshqa qadimgi yunon xudolari va qahramonlari haqidagi ko'plab afsonalarda tushuntirilgan. Turli xalqlar va hatto bir xil xalqning turli mahalliy guruhlar yulduzli osmonni har xil nomlaganlar. Ko'p jihatdan, bu bugungi kungacha saqlanib qolgan, ayniqsa Somon yo'li va taniqli burjlar uchun juda ko'p xalq nomlari mavjud. Ilm-fan uchun "xalq" nomlari ilmiy nomlardan kam emas. Eng qadimiy ilmiy nomlar ham "xalq"dan o'sib chiqqan. Astronomiya tomonidan rad etilgan kosmik ob'ektning nomlarining xilma-xilligi tarixchini xursand qiladi. Bu xilma-xillik ijtimoiy-iqtisodiy tuzilmadagi tafovutlar, turmush va turmush tarzidagi tafovutlar odamlarni osmondagi juda xilma-xil narsalarni bir narsada ko'rishga qanday majbur qilganini yaxshi ko'rsatib turibdi.

Arxeoastronomiya shuni ko'rsatadiki, qadimgi jamoalar astronomik kuzatishlarga katta ahamiyat bergan. Ehtimol, taxminan 7000 yil oldin ijtimoiy faoliyatning bu xususiyati global xususiyatga ega edi. Yulduzlarning joylashuviga qarab, turli xalqlar turli xil raqamlarni ko'rdilar. Masalan, O'rta Osiyoda, qozoqlar orasida yetti yulduzli chelakni "Bog'langan ot" deb atashgan. Qadimgi misrliklar xuddi shu yulduz turkumini "Gippopotam" deb atashgan.

Kosmik ob'ektlarning nomlariga qiziqish, bu nomlarni tushuntirishga urinishlar uzoq vaqtdan beri ma'lum. Shunga ko'ra, tadqiqot uchun juda ko'p, murakkab va qiziqarli materiallar mavjud. Har doim odamlarni quyidagi savollar qiziqtirgan: yulduzlar qayerda, qachon va nima uchun paydo bo'lgan? Astronomiya bo'yicha o'quv kitoblarida bu savolga umuman javob yo'q deb aytish mumkin emas. Ammo ular odatda qadimgi mifologiya bilan boshlanadi va tugaydi. Afsona san'atning deyarli barcha turlari - og'zaki va folklor an'analari, adabiyot, rasm, haykaltaroshlik, musiqaning kelib chiqishida turadi. Adabiy syujetlar genezisida mifologik motivlar katta rol o'ynagan, mifologik mavzular, obrazlar, personajlar insoniyat tarixi davomida qo'llanilgan va qayta ko'rib chiqilgan. Ko'pgina ertaklar ham to'g'ridan-to'g'ri miflardan kelib chiqqan bo'lib, ularda afsonaviy vaqt o'rnini cheksiz ertak vaqti egallaydi va kosmik tarozilar oilaviy-ijtimoiy miqyosga torayadi.

Qanday miflar haqida gap ketyapti degan savol tug'ilishi tabiiy hol. Avvalo, butun mifologik daraxtning asosi, ildizi bo'lgan astral miflar haqida. Astral miflar yulduzlar va sayyoralar haqidagi afsonalardir. Yulduzli osmonning mifologik suratlarida Shimoliy yulduz osmon aylanadigan tirnoq yoki qoziqdir. Somon yo'li boshqa dunyoga olib boruvchi "qushlar yo'li" yoki "ruhlar yo'li" sifatida taqdim etilgan. Astral miflar Zodiakning 12 belgisi (mifologik mavjudotlar, shu jumladan "sharqiy" taqvimdagi hayvonlar tomonidan mujassamlangan) va qadimgi panteonlarning asosiy xudolari bilan bog'liq yettita sayyora tasvirlarida eng izchil ifodalangan. Shunday qilib, Bobil mifologiyasida yulduz turkumlari yerdagi mamlakatlar, daryolar va shaharlarning prototiplari hisoblangan. Xuddi shunday, yulduzli osmon Xitoy mifologiyasida dunyoning mifologik modeli bilan bog'liq edi.

Zodiak belgilari turli an'analarda yunon va rim mifologiyasi panteonining 12 xudosi, epik qahramonlarning 12 o'g'li, 12 oy, Etti sayyora, shuningdek, panteon xudolari va haftaning etti kuni bilan bog'liq bo'lgan.

Butun dunyo astronomlari endi kosmik ob'ektlar uchun bir xil nomlardan foydalanadilar. Yulduz nomlarini ochishda ham astronomlar katta hissa qo'shdilar.

References:

1. Ахманова О.О. О принципах и методах лингвистического исследования. М.: МГУ, 1966.- 182 с.
2. Беруни А.Р. Избранные произведения. Т.V. Канон Масуда (Книга I-V). Тюркское название годов 12-летнего цикла, Ташкент, 1973. - 647с.
3. Бонов Ангел. Мифы и легенды о созвездиях./Пер. с болг. А.Бановски. - Алма-Ата, 1985. - 264 с.